

II. MEŞRUTİYETTEN SONRA OSMANLI'DA ORTA ÖĞRETİM: SULTÂNİLER*

Fatih Demirel**

Özet

Osmanlı eğitim modernizasyonu Cumhuriyet sonrası eğitim sistemimizin temellerini oluşturmaktadır. Sultan II. Mahmud ile başlayan Osmanlı sivil eğitim kurumlarının tesisi 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile yeni bir şekil almıştır. Bu nizamnameye göre ilköğretim kurumlarını sıbyan ve rüşdiye mektepleri, ortaöğretimin kurumlarını ise idâdî ve sultânî mektepleri oluşturacaktı. Bu hiyerarşide ortaöğretimin birinci kademesini idâdîlerin, ikinci kademesini ise sultânîlerin oluşturması planlanmıştır. Tarihi süreçte, sultânîler açılmamış ve ortaöğretimin ikinci kademesini, teşkil edilen yedi senelik idâdîler oluşturmuştur. 1910 yılından sonra yede senelik idâdîlerin sultânî şekline dönüştürülmesine başlanmıştır. 1914 yılından sonra ise tüm yedi yıllık idâdîlerin sultânî şekline dönüştürülmesine karar verilmiştir. O tarihten sonra Osmanlı eğitim sistemindeki ortaöğretim kurumlarını sultânîler oluşturmuştur. Yeni teşkil edilen bu sultânî mekteplerinin yapısında, öğretim süresinde, programlarında ve kadrolarında, nicelik olarak, önemli değişiklikler yapıldığı gibi nitelik olarak da yenilikler gerçekleştirilmek istenmiştir. Sultânîler, bir kısım değişikliklerle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaöğretim kurumlarını oluşturan orta mektepler ve liseler olarak varlığını sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Sultânî, II. Meşrutiyet, Türk Eğitim Tarihi, Osmanlı.*

Abstract

Secondary Education System in Ottoman Empire after the Second Constitutionalist Period: Sultânîs

The modernisation of the education in Ottoman Empire underlies the post-republic education system of Turkey. The establishment of the non-military educational institutions during the reign of Sultan Mahmut II took a new form thanks to *Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi* (General Education Regulation). According to this regulation, primary schools were classified as *sıbyan* and *rüşdiya* schools, and secondary schools as *idâdî* and *sultânî* schools. It was planned that the *idâdîs* were to constitute the first stage of secondary schools, while the *sultânîs* the second one in this hierarchy. In the process of history, the *sultânîs* could not be founded, and seven-year *idâdîs*,

*Bu Makale, Viyana Üniversitesinin ev sahipliğinde, 11-15 Temmuz 2011 tarihleri arasında, Retz/Avusturya'da gerçekleştirilen 12 th International Congress of Ottoman Social and Economic History (ICOSEH) de 13 Temmuz 2011 tarihinde sunulan, yayınlanmamış, sözlü bildirinin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

**Yrd. Doç. Dr. Fatih Demirel, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Artvin, fatihdemirel@artvin.edu.tr

which constituted the second stage of the secondary schools, were established. Seven-year *idâdîs* were started to be transformed into *sultânîs* after 1910. After 1914, however, all seven-year *idâdîs* were decided to be changed into *sultânîs*. *Sultânîs* began to constitute the secondary schools in Ottoman education system since then. Not only were significant changes made quantitatively in the body of these newly founded *sultânîs*, in the period of study, in their schedules and in the members of staff, but also innovations were planned to be made qualitatively. *Sultânîs*, with some changes, continued their existences as secondary and high schools which constituted the post-republic secondary educational institutions in Turkey.

Keywords: *Sultânî, Second Constitutionalist Period, Turkish Educational History, Ottoman.*

Giriş

Sultan II. Mahmud tarafından tesis ettirilmiş olan Mekteb-i Maârif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye-i Adliye sivil alandaki ilk modern eğitim kurumlarını oluşturmuştur. Bu iki okul daha sonra açılacak rüşdiye mekteplerinin ilk örnekleridir. Ortaöğretim kurumu olarak tasarlanan rüşdiyeler Tanzimat Dönemi içerisinde ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır¹. Ancak rüşdiyeler, ortaöğretim düzeyinde öğretim ihtiyacına cevap veremeyince rüşdiyelerden daha üst düzeyde öğretim yapmak üzere, 15 Nisan 1868 tarihinde, Galatasaray Sultânîsi açılmıştır.

Galatasaray Sultânîsi, her sınıf Osmanlı tebaası çocuklarının gidebileceği, ortaöğretim düzeyinde bir okuldu. Buradan mezun olan öğrenciler, yüksek okullara gidebileceklerdi. Okulun tahsil süresi beş yıldır ve öğrenciler yeteri derecede öğrenim görmüş olanların arasından, sınavla seçilerek, sınıflara yerleştirilecekti. Okula kabul edilirken istenen düzeyde olmayanlar üç yıl süren hazırlık sınıfını tamamladıktan sonra asıl sınıflara dâhil edileceklerdi².

Tanzimat Dönemi'nin eğitim alanındaki en büyük reformlarından birisi hiç şüphesiz, 1869 yılında düzenlenen Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi'dir. Maârif tarihimiz açısından çok önemli bir yere sahip olan Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi, Saffet Paşanın ilk Maârif Nazırlığı döneminde, Kemal Paşa, Dadyan Artin Efendi, Rezaizade Ekrem Bey, Ebuzziya Tevfik Bey, Mehmed Mansur Efendi ve Dragon Tzankoff Efendi'den oluşan Şurayı Devlet Maârif Dairesi'nce hazırlanmıştır³.

Nizâmname'nin esas hükümlerinden birisini, okulların derecelerine göre sınıflandırılması oluşturuyordu⁴. Nizâmname genel olarak, çeşitli derecelerdeki okulların, nerelerde açılacağını, öğretim sürelerini, okullara kabul edileceklerin

¹Demirel 2002; Sungu 1941; Kodaman 1991.

²Engin 2003, 28, 29; Şişman 1989, s.17, 18.

³Tekeli ve İlkin 1999, s.67.

⁴Mahmud Cevad 2002, s.89.

II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultânîler

yaş sınırlarını, bir okuldan alınan diploma ile hangi okula girilebileceğini, okullarda sınavların nasıl yapılacağını, nasıl sınıf geçileceğini ve mezun olunacağını kapsamaktaydı⁵.

Nizâmname, okulları, önceden de olduğu gibi, ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç kademeye ayırmıştır. Bu derecelendirmede ilköğretimi, sıbyan ve rüşdiye mektepleri; ortaöğretimi, idâdî ve sultânî mektepleri; yüksek öğretimi ise âlî mektepler oluşturmaktaydı. Nizâmnâmede âlî mektepler, Dârümuallimîn, Dârümuallimât ile çeşitli fen ve sanayi mektepleri olarak belirlenmişti⁶.

Sultânîler vilayet merkezlerinde açılacaktı. Sultânîlerin, âdî ve âlî olmak üzere, iki kısımdan oluşması kararlaştırılmıştı. Âdî kısım idâdî derslerini, âlî kısım ise sultânî derslerini içermekteydi. Âlî kısım da biri edebiyat, diğeri ulûm ve fûnûn olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Öğretim süresi, üçü âdî, üçü âlî olmak üzere altı yıldır. Sultânîlere idâdî ve rüşdiye mezunları kabul edilecekti. İdâdî mezunları sultânînin âlî kısmına, rüşdiye mezunları ise âdî kısmına kaydedilecekti. Buradan hareketle, sultânîlerin âdî kısmının idâdî seviyesinde olmasının planlandığı söylenilebilir. Sultânî, sınıf ve mezuniyet sınavları, rüşdiye ve idâdîlerde olduğu gibi yapılacaktı. Sultânî diploması ve mülazemet rüusu alanlar, bu belgeleri ibraz ederek mezuniyet sınavına gireceklerdi. Mezuniyet sınavı hem sözlü hem de yazılı olarak yapılacaktı. Bu sınavda başarılı olanlara Maârif Nezâreti Celilesi'nden mezuniyet rüusu verilecekti⁷.

Tanzimat döneminde, Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile planlanan, orta öğretimin ilk kademesi olarak tasarlanmış idâdîlere, hem İstanbul'da hem de taşrada birer örnek açılabilmiştir (1874)⁸. Ancak, ortaöğretimin ikinci kademesini oluşturacak sultânîler açılmamıştır. Nizâmnâme ile teşkil edilmek istenen ortaöğretim kurumlarının gerek İstanbul'da gerekse taşrada yaygınlaştırılması ve yapılandırılması ise ancak Sultan II. Abdülhamid devrinde hayata geçirilebilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde ortaöğretim, Maârif-i Umumiye Nizâmnamesi'nde tasarlanandan farklı bir yapıda şekillenmiştir. O dönemde ortaöğretimin ikinci kademesini oluşturacak sultânîler açılmamıştır. Ancak idâdîlerin yapısında gerçekleştirilen değişikliklerle, vilayet merkezlerinde yedi yıl süreli idâdîler ile İstanbul'da onlara denk dört yıl süreli idâdîler teşkil edilmişti ki bu okullar, Maârif-i Umumiye Nizâmnamesi'nde kararlaştırılan sultânîleri de bünyelerinde barındırmaktaydı. Burada şunu da belirtmek gerekir

⁵Maârif-i Umumiye Nizâmnamesi 1286 [Nizâmnâme 1286]; Mahmud Cevad 2002, s.404-439.

⁶Nizâmnâme 1286, madde: 2, 51.

⁷Nizâmnâme 1286, madde: 42, 46, 48, 164.

⁸BOA, İ. DH, 677/47203, İ. DH, 695/48599.

ki bir istisna olarak Beyrut'ta, Maârif-i Umumiye Nizâmname'sinde kararlaştırılmış sultânîlerden olmak üzere, *Medrese-i Sultânî* ismiyle, altı yıl süreli bir sultânî açılmıştır⁹. Bu sultânî 1888/1889 (H.1306) yılında yatılı idâdiye çevrilmiştir¹⁰. Türk eğitim tarihi ile ilgili çeşitli kaynaklarda bir istisna olarak Girid'de bir sultânî açıldığı ifade edilmektedir¹¹. Girid'de bir sultânî açma girişimi olmasına rağmen gerçekleştirilememiştir¹².

A. Sultânîlerin Kuruluşu ve Gelişimi

II. Meşrutiyet döneminde, mevcut yatılı idâdilerdeki eğitim kalitesi yeterli bulunmadığından veya bu idâdiler, Avrupa'daki liselere nazaran yetersiz bulunduğundan, 1910 yılından itibaren idâdilerin sultânîye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Sultânîlerin, eğitim kalitesi Avrupa liselerinin seviyesinde olmak üzere, rüşdiye sınıflarından başka, her devresi üçer yıllık iki devreden ibaret olması ve mükemmel bir eğitim vermesi planlanmıştır. Alınan bu kararlar

⁹BOA, Y. A. RES, 21/27.

¹⁰*Salname-i Vilayet-i Beyrut* R.1310 (H.1311/1312), 26.

¹¹Unat, 1964, s.47, 48; Kodaman 1991, s.143.

¹²Girid'de, istisna olarak bir sultânî açıldığı bilgisi temelde Faik Reşit Unat'ın, "*Türk Eğitim Sistemine Tarihi Bir Bakış*" isimli eserine dayanmaktadır. Faik Reşit Unat, imtiyazlı bir vilayet olan Girid'in merkezinde, istisna olarak, "*Mekteb-i Kebîr*" adıyla bir mekteb-i sultaninin açılmış olduğunu ifade etmiş ve bu bilgiye kaynak olarak "*Birinci tertip Düstur, c. Zeyl 8, s. 177-180*" dipnotunu vermiştir (Bk. Unat, 1964, s.47, 48; ayrıca Zeyl 8 değil Zeyl 3 olmalıdır.). Faik Reşit Unat'ın vermiş olduğu kaynak incelendiğinde, 11 Şubat 1882 (22 Rebiülevvel 1299) tarihinde iradesi çıkmış, "*Girid ve Rumeli-i Şarkî Vilayetlerine Mahsus Kavanin ve Nizâmat*" içerisinde "*Girid Ceziresi Ahali-i Müslimesine Mahsus Nizâmat*" başlığı olduğu görülmektedir. Nizâmatın beşinci faslı, "*Mekteb-i Sultânînin Tesis ve İdaresi*" başlığını taşımaktadır. Beşinci faslın ilk maddesini oluşturan nizâmatın 54. maddesinde, "*Merkez vilayette, idâdiyelerin fevkinde bir mekteb-i sultani tesis olunacak ve müddet-i tahsilîyesi beş sene olacaktır*", 55. maddesinde ise "*Mekteb-i Sultânîde Maârif Nizâmname-i Umumisinde müretteb olan ulûm ve fûnûn okutturulacak ...*" denilmektedir (Bk. *Düstur, Tertip 1, Zeyl 3, 169-177.*). Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı gibi Girid'de sultânî açılması, bir tasarıdır. 1892-1893 (Hicri 1310) tarihli Girid Vilayet Salnamesi incelendiğinde Girid'deki mekteplerin sıbyan ve rüşdiye düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Vilayet merkezi Hanya'da, inasa (kızlara) ait bir rüşdiye, on sıbyan mektebi ve zükûra (erkeklerle) ait bir rüşdiye ile 7 sıbyan mektebi bulunmaktadır. "*Akarat-ı Maârif-i İslâmiye*" başlığı altında, Hanya'da "*Mekteb-i Kebîr namıyla yâd olunan mekteb dairesi*" ile onun bir matbaası ve üç mahzeninin olduğu, ayrıca İçkale mevkiinde, altı, yedi yüz öğrenci kapasiteli, on iki odalı bir kız mektebi inşaatının tamamlanmakta olduğu belirtilmektedir (Bk. *Salname-i Vilayet-i Girid* 1310, 183, 184.). Anlaşılacağı üzere Girid'de bir sultani açılması tasarlanmış ancak hayata geçirilememiştir. *Mekteb-i Kebir* isminin salnamede geçmesi, ancak oradaki okulların sıbyan ve rüşdiye düzeyinde olması, *Mekteb-i Kebir*in bir sultani olmadığını göstermektedir. *Girid Mekteb-i Kebir*inden mezun olan bir öğrencinin ancak mekteb-i sultaniye devam edebilmesi de bunun bir göstergesidir (Bk. BOA, MF. MKT, 325/75.).

II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultânîler

birlikte 14 Ekim 1910 tarihinde, on iki idâdî sultânîye dönüştürülmüştür. İlk etapta sultânîye dönüştürülen idâdîler; İstanbul, Edirne, Adana, Aydın (İzmir), Üsküb, Bursa, Beyrut, Haleb, Selanik, Trabzon, Mamuretülaziz ve Kastamonu idâdîleridir¹³. Sultânî öğretim süresinin, rüşdiye sınıfları haricinde altı yıl olması kararlaştırılmışsa da ilk etapta sultânî yapılan okulların öğretim süresi değiştirilmemiş ve eskiden olduğu gibi yedi yıl olarak bırakılmıştır. Bu ilk sultânîlerin ilk ders yılı öğrenci mevcutları aşağıdaki gibidir¹⁴.

Tablo 1.

1910-1911 Ders Yılında Sultânîlerin Öğrenci Sayıları

Okulun Bulunduğu Vilayet	Öğrenci Sayısı			Okulun Bulunduğu Vilayet	Öğrenci Sayısı		
	Yatılı	Gündüzlü	Toplam		Yatılı	Gündüzlü	Toplam
İstanbul	278	300	578	Aydın (İzmir)	163	221	384
Edirne	125	192	317	Adana	75	150	225
Selanik	255	106	361	Beyrut	140	48	188
Kosova	259	297*	557	Bursa	146	275	421
Trabzon	-	-	301	Mamuretülaziz	93	198	291
Kastamonu	139	165	304	Haleb	123	109	232
Toplam					1.796	2.062	4.159

* Toplam üzerinden yapılan değerlendirmede, okulun gündüzlü öğrenci sayısının 298 olması gerekirken yanlışlıkla 297 olarak yazıldığı anlaşılmaktadır.

İdâdîlere sultânî ismi verilerek, onların hem yapısında hem de eğitim kalitesinde gerçekleştirilmek istenen değişimin nedenleri arasında, Osmanlı Devleti'nin, toprakları üzerinde eğitim faaliyetinde bulunan ve rakip olarak gördüğü yabancılarla girişmiş olduğu rekabeti de saymak gerekir¹⁵. Bu nedenledir ki gerçekleştirilmek istenen bu değişimle mükemmel sultânîler teşkil edilecek ve Müslüman çocukların yabancı okullara müracaat etme mecburiyetleri ortadan kaldırılacaktı. Hatta gayrimüslim ve yabancı çocuklar da bu yeni sultânîlere girmek isteyecekti. Bu amaç doğrultusunda yeni sultânîler için Avrupa'dan öğretmenler getirilmesi planlanmıştır¹⁶.

¹³Dersâadet ve Vilayatta Kâin Mekâtib-i Resmiye ve Hususiyeye ve Dersâadet'te Bulunan Medâris-i İslâmiye ile Kütüphanelere Dair İstatistik Mecmuasıdır 1327 [İstatistik Mecmuası 1327], 19, 23; Ergün 1996, s.220.

¹⁴İstatistik Mecmuası 1327, 23.

¹⁵Fortna 2005, s.113-114.

¹⁶Sâti' 1334, 660.

Sultanilerin açılış kararı münasebetiyle, on iki idâdînin sultânîye dönüştürülme süreci başlangıcında birçok problemle karşılaşmış ve Maârif Nezareti oldukça sert eleştirilere maruz kalmıştır. Sultânî programlarının okulların açılışına yetiştirilememesi, öğretmen tayinlerinin yapılamamış olması, idâdî ve rüşdiye sınıflarının yeni sultânî sınıflarına intibakında öğrencilere sınıf atlatmaların yapılması gibi nedenler eleştiri konusu edilmiştir. Eleştiriler, o kadar vakit ve masrafın, idâdî ismini değiştirip sultânî yapmak için mi harcandığı, memleketin her tarafında, öğrencilerin, kitapsız, programsız ve öğretmensiz bekledikleri şeklindeydi¹⁷.

Yedi senelik idâdîlerin bir kısmının sultânî ismiyle yeniden yapılandırılmasıyla birlikte, orta öğretimde biri yedi senelik idâdîler diğeri sultânîler olmak üzere, iki farklı yapı ortaya çıkmıştır. Sultânîlerin eğitim süresi idâdîlerden bir yıl fazla olmasına rağmen her iki okuldan alınan diplomaların derecesi aynıydı. Bu nedenle öğrenciler, sultânîlerdense idâdîlere gitmeyi tercih ediyorlardı. Sultânîye devam eden öğrenciler de son sınıfa geldiklerinde, buradan tasdikname alıp idâdîlere kayıt yaptırmak suretiyle oradan hemen mezun oluyorlardı. Böylece bir yıl kazanmış oluyorlardı. Bu durum nedeniyle yeni yapılanmanın üzerinden bir iki yıl geçmiş olmasına rağmen sultânîlerin sekizinci sınıfı hiç açılmamıştı. Bu dönemde maarif nazırı olan Şükrü Bey, bu problemi, ilk önce, sultânîlerin son sınıfına devam etmeden hiçbir şekilde tasdikname verilmemesi, şayet okulu terk eden olursa bunların idâdîlere kabul edilmemesi ve bu gibi öğrencilere okuldan kovulmuş nazarıyla bakılması konusunda, maarif ve sultânî müdürlerine kesin emirler vermek suretiyle çözmeye çalıştı. Bu tedbirler sultânî son sınıflarının açılmasını sağladı¹⁸. Fakat bu konuda kesin çözüm, 1913 yılında, kalan yedi yıllık idâdîlerin de 1914 yılının başlangıcından itibaren sultânîye dönüştürülmesi kararının alınması ile sağlanmış oldu¹⁹. Böylece, İstanbul'da bulunan ve yatılı olan Dersaadet İnas İdâdîsi hariç tutulursa, 1913–1914 ders yılı itibarıyla vilayetlerdeki yedi yıllık idâdîler ve İstanbul'daki idâdîler (toplam 23 idâdî) sultânîye çevrilmiştir²⁰. Böylece o tarihten sonra Osmanlı eğitim sisteminin ortaöğretim kurumlarını oluşturan sultânîlerin sayısı, *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi* ile birlikte, otuz altıya ulaşmıştır. Mevcut otuz altı sultânînin isimleri aşağıdaki gibidir.

¹⁷Hüseyin Cahid 1910, s.1.

¹⁸“Maarif Nazırımızla Mülakat”, *İkdam*, 9 Temmuz 1914 (R. 26. IV. 1330)

¹⁹“Anadolu Mekâtib-i İdâdiyesi”, *Tercüman-ı Hakikat*, 17 Nisan 1913, 3; Ergün 1996, s.221.

²⁰1329–1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuasıdır 1336 [İhsaiyat Mecmuası 1336], 59.

II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultânîler

Tablo 2.

1913-1914 Ders Yılında Osmanlı Devleti'ndeki Sultânî Mektepleri²¹

	Okulun İsmi		Okulun İsmi		Okulun İsmi
1	Galatasaray Sultânîsi	13	Beyrut Birinci Sultânîsi	25	Kal'a-i Sultânîye Sultânîsi
2	İstanbul ..	14	Beyrut İkinci Sultânîsi	26	Mamuretülaziz Sultânîsi
3	Mercan ..	15	Şam Birinci Sultânîsi	27	Kudüs-i Şerif Sultânîsi
4	Vefa ..	16	Şam İkinci Sultânîsi	28	İzmit Sultânîsi
5	Kabataş ..	17	İzmir Sultânîsi	29	Balıkesir Sultânîsi
6	Üsküdar ..	18	Aydın Sultânîsi	30	Konya Sultânîsi
7	Gelenbevi ..	19	Bursa Sultânîsi	31	Kastamonu Sultânîsi
8	Davudpaşa ..	20	Bağdad Sultânîsi	32	Erzurum Sultânîsi
9	Edirne ..	21	Haleb Sultânîsi	33	Bitlis Sultânîsi
10	Adana ..	22	Diyarbakir Sultânîsi	34	Basra Sultânîsi
11	Ankara ..	23	Sivas Sultânîsi	35	San'a Sultânîsi
12	Yozgat ..	24	Trabzon Sultânîsi	36	Van Sultânîsi

Yukarıda ismi verilen sultânîlere, daha sonra Kazıgevi, Bolu, Kerkük ve Antalya sultânîleri eklenmiştir²². Tablo 2'de isimleri geçen Beyrut İkinci ve Şam İkinci sultânîleri 1913-1914 ders yılında açılmıştır. Bu sultânîlerin öğretim dili Arapçaydı. O iki sultânî 1914-1915 ders yılı sonunda kapatılmıştır²³.

1913-1914 ders yılı itibariyle ülke genelindeki otuz bir sultânîde toplam 9.573 öğrenci bulunmaktadır²⁴. Sultânîlerde Müslüman öğrencilerden başka Rum, Ermeni, Musevi ve başka milletlerden de öğrenci bulunmaktaydı. Ancak Müslüman öğrencilerin sayısı diğer öğrencilerden oldukça fazlaydı. 9.573 öğrencinin 9.134'ü Müslüman'dı. O öğrencilerin 956'sı ücretli yatılı, 1.839'u ücretsiz yatılı, 2.080'i ücretli gündüzlü, 4.259'u ise ücretsiz gündüzlüydü. Sultânîlerde öğrenimine devam eden 97 Rum öğrenciden, 17'si ücretli yatılı, 32'si ücretsiz yatılı, 21'i ücretli gündüzlü ve 27'si ücretsiz gündüzlüydü. 179 Ermeni öğrencinin 14'ü ücretli, 56'sı ücretsiz olmak üzere yatılı ve 42'si ücretli, 67'si ücretsiz olmak üzere gündüzlüydü. Sultânî öğrencilerinin 151'i de Musevi'ydi. Musevi öğrencilerin 10'u ücretli, 25'i ücretsiz yatılı, 38'i ücretli,

²¹İhsaiyat Mecmuası 1336, s.40, 48.

²²BOA, MF. MKT, 1223/45; DH. İD, 190/4; DH. İD, 190/65; DH. UMVM, 32/29.

²³Ayas 1948, s.227, 228.

²⁴Erzurum, Bitlis, Basra, San'a ve Van sultânîlerinden bilgi alınamamış olması nedeniyle, o sultânîlerin öğrenci sayıları ülke genelindeki sultânî toplam öğrenci sayısına dâhil değildir. İhsaiyat Mecmuası 1336, s.48.

78'i ücretsiz gündüzlüydü. Sultânîlerde, bunlardan başka çeşitli milletlerden 6 ücretsiz yatılı, 6 ücretli gündüzlü öğrenci bulunmaktaydı²⁵.

B. Sultânîlerin Yapısı ve Yönetimi

On iki idâdînin sultânîye dönüştürülme kararıyla birlikte, aynı yıl, “*Liselerin Tanzim ve İdârelerine ve Tedrisatına Mûteallik Talimat*” ismiyle bir de talimatname neşredilmiştir²⁶. Talimat, okullar açıldıktan sonra, ancak eylül ayının (1910) üçüncü haftası bastırılabilmişti. Talimatta okulların idari yapısı, idaresi, idari ve öğretim kadrosu, öğretmen maaşları, dersleri ve haftalık ders saatleri ile ders içerikleri ele alınmıştır. Talimatname birçok eksiği olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir²⁷. Bundan bir yıl sonra, 1911 yılında, “*Mekâtib-i Sultânî Talimatnamesi*” ismiyle öncekine göre daha kapsamlı bir sultânî mektepleri talimatnamesi hazırlanmıştır. O Talimatname, son maddesi geçici olmak üzere, yüz on dokuz maddeden oluşmaktadır. Talimatnamede sultânîlerin öğretim süresi, kısımları, dersleri, öğrenci kabul şartları, ücretleri, idari yapısı, idarecilerin ve memurların görevleri, öğretim kadrosu ve bunların görevleri, komisyonları, öğrenci ödül ve cezaları, sınavları, öğrenci sağlığı, tatil ve ders dönemleri, gibi konular ayrıntılı olarak ele alınmıştır²⁸.

Sultânîlere lise isminin verilmesi düşünülerek hazırlanan talimatta bu okullar altı yıl süreli olarak tasarlanmışlardır. Okullar üçer yıldan oluşan iki devre halinde olacaktı. Birinci devrenin ilk iki yılı öğretimi nehari (gündüzlü) idâdîlerle aynı olacaktı. Ancak o yıl (1910) ikinci devrenin son sınıfının açılmaması da kararlaştırılmıştı²⁹. Zaten bir yıl sonra hazırlanan talimatnamede sultânîlerin öğretim süresi değiştirilmiştir. Yeni talimatnameye göre sultânî mekteplerinin öğretim süresi on iki yıl olarak belirlenmiş ve iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım ibtidâî sınıflarına ait olup öğretim süresi beş yıldır. İkinci kısım tâlî sınıflar olarak adlandırılmaktaydı. Tâlî kısımda kendi arasında iki devreye ayrılıyordu. Birinci devrenin öğrenim süresi dört, ikinci devrenin ise üç yıldır. Tâlî sınıfların İkinci devresi ise fûnûn ve edebiyat olmak üzere iki şubeye ayrılıyordu³⁰. Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ve Sultan II. Abdülhamid dönemi eğitim yapılanması dikkate alındığında, sultânîlerin tali kısım ilk devresinin, ortaöğretimin ilk kademesini, ikinci devresinin ise ortaöğretimin ikinci kademesini oluşturduğu söylenilebilir.

²⁵İhsaiyat Mecmuası 1336, 41, 42.

²⁶Liselerin Tanzim ve İdârelerine ve Tedrisatına Mûteallik Talimat [Talimat 1326].

²⁷Lise Teşkilatı, *Tanin*, 28 Teşrîn-i Sâni 1910.

²⁸Mekâtib-i Sultânîye Talimatnamesi 1329 [Talimatname 1329].

²⁹Talimat 1326, 7.

³⁰Talimatname 1329, madde: 1

II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultânîler

Sultânîlerin öğretim süresi ve ilköğretim ile ortaöğretimi bir arada bulundurması var oldukları dönemde eleştirisi konusu olmuştur. İ. H. Baltacıoğlu, yedi, sekiz yaşlarındaki çocukların on iki yıl süreli sultânîlerde muhafaza edilmesinin zor olduğunu, okul müdürleri tarafından o öğrencilerin büyük olanlar arasında ezildiğinin dile getirildiğini, ifade etmektedir. Bu nedenle de sultânîlerin ilk iki sınıfının kaldırılarak, okuma yazma bilen dokuz yaşındaki çocukların sultânîlere kabul edilmesini, dolayısıyla sultânîlerin ibtidai sınıflarının üç seneye düşürülmesini önermektedir. Baltacıoğlu tâlî sınıfların, üç yıl süreli ikinci kısımlarını da fazla bulmakta ve bu sürenin iki yıla indirilmesini önermektedir³¹.

Sultânîlerin ibtidâi kısmının birinci sınıfına, 7, 8, tâlî kısmın birinci sınıfına, 12, 13, 14, tâlî kısmın ikinci devresinin birinci sınıfına ise 16, 17 ve 18 yaşlarındaki öğrenciler kabul edilmekteydi. Ara sınıfla kabul edilecek öğrencilerin yaş sınırları yukarıda verilen yaş sınırlarına göre hesap edilmekteydi. Bu yaş sınırlarının haricinde öğrenci kabulü ise ancak Maârif Nezareti'nin izniyle mümkündü³².

Öğrenim hayatına yeni başlayacak öğrenciler sultânîlerin birinci sınıfa kaydedilirdi. Beş ve altı dersshaneli ibtidâi mekteplerinden, karib-i âlâ, âlâ, aliyül âlâ derecesi ile mezun olanlar sınav yapılmadan altıncı sınıfa kaydedilmekteydi. Daha düşük bir dereceyle mezun olanlar ile bir, iki, üç ve dört dersshaneli ibtidâi mezunları, ibtidâilerin âlî devresindeki derslerden yapılacak sınavda başarılı olmaları lazımdı. Yapılan sınavda başarılı olmak için her dersin sınavından en az beş alınması ve tüm sınavlardan alınan notların ortalamasının ise en az yedi olması gerekmektedir. Bir ve iki dersshaneli ibtidâilerin birinci devresini bitirenler sultânîlerin ikinci sınıfına, orta devresini bitirenler ise üçüncü sınıfına sınavsız olarak kabul edilirdi. Ancak bunlar daha üst bir sınıfa girmek isterlerse, girmek istediklerinin bir altındaki sınıfın derslerinden sınava girmeleri ve yukarıda ifade edilen başarıyı göstermeleri gerekmektedir. Üç ve dört dersshaneli ibtidâilerin birinci ve ikinci sınıflarını bitirenler, ikinci ve üçüncü sınıflara, orta devresini bitirenler ise dördüncü sınıfa kaydedilirdi. Çeşitli tâliye mekteplerinde okuyanlar altıncı sınıfa girmek istedikleri takdirde, yalnızca ibtidâilerin âlî devresindeki derslerden sınava tabi tutulurlardı. Yine sultânîlerin tâlî sınıflarından herhangi birine girmek isteyen, o sınıfın bir alt sınıfındaki derslerin her birinden ayrı sınava tabi tutulurdu. Bu sınavlardan başarılı olmak için her dersten en az beş almak yeterliydi. Özel okullardan mezun olanlar da sultânîlerin gerek altıncı sınıfına ve gerekse daha

³¹Ergin 1942, s.1198, 1199.

³²Talimatname 1329, madde: 2.

üst sınıflarına girmek isterlerse alt sınıfların derslerinden sınava alınırlardı. Sınavlarda her dersten beş almak başarılı olmak için yeterliydi³³.

Sultânîlerde öğrenim paralıydı. İstanbul ve vilayet merkezlerindeki sultânîlere giden gündüzlü öğrencilerin okul ücreti iki, livalardakilerin ise bir buçuk liraydı. Yatılı öğrencilerin ücretleri on beş ile yirmi lira arasında değişmekteydi. Ücretler üç taksitte tahsil edilmekteydi³⁴. Sultânîlere, nezaretçe belirlenen sayıda ücretsiz öğrenci de kabul edilirdi. Ücretsiz alınacak yatılı öğrencinin, okulun bulunduğu vilayet ahalisinden olması gerekmekteydi. Okula ücretsiz kaydolmak isteyen öğrenci sayısı, o okul için belirlenmiş kontenjanın üzerindeyse, öğrenciler sınava tabi tutulur ve sınav sonuçlarına göre ücretsiz kabul edilecek öğrenciler belirlenirdi³⁵. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Sultânîlerin mutlaka paralı olması ve o okullara ancak toplum içerisindeki zeki, kabiliyetli çocukların alınması gerektiği yönünde görüşler mevcuttur. Bu görüşün temelinde, sultânî öğretiminin toplumun tamamına değil de yükseköğretim tahsili görüp toplumun ilmi ve idari önderliğini yapacak kişilere has olması gerektiği yönündeki eğilim yatmaktadır³⁶. Bir toplumdaki zeki ve kabiliyetli çocukların özel bir eğitime tabi tutulması anlaşılabilir olsa da topyekûn bir toplum kalkınmasının gerçekleşmesi için bunun yeterli olamayacağı aşikârdır. Sultan II. Mahmud dönemi reform çabalarını engelleyen unsurların başında, gerektiği gibi eğitilmiş ve güvenilir eleman eksikliği, gelmektedir³⁷. II. Meşrutiyet Dönemi'nde, mesleki eğitim dışında, ortaöğretim kurumlarını, sultânîlerin oluşturduğu düşünüldüğünde, ifade edilen görüşün tutarlı olmadığı söylenilebilir.

1. Sultânîlerin İdari ve Öğretim Kadrosu

Sultânîlerin idari kadrosu, okul müdürünün idaresi altında, müdür-i sâni (ikinci müdür), hesap memuru, kâtip, ser mubassır (baş mubassır), mubassırlar, ambar ve depo memuru, imam, ser hademe (baş hademe), hademe ve odacılardan oluşmaktaydı³⁸.

Müdür okulun genel idaresinden sorumludur. Okulun tüm görevlileri müdüre karşı sorumludurlar. Okul müdürü her üç ayda bir öğretmenlerin devam ve devamsızlıklarını, terfi ve taltifi hak edip etmediklerini, ilgili evrakı

³³Talimatname 1329, madde: 3.

³⁴Talimatname 1329, madde: 6.

³⁵Talimatname 1329, madde: 16, 17, 18.

³⁶Ergin 1942, s.1194-1203. (Osman Ergin, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun, 1918 yılında ele almış olduğu, sultânîlerle ilgili görüşlerini aktarmıştır.)

³⁷Zürcher 1995, s.72.

³⁸Talimatname 1329, 11-21.

II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultânîler

doldurmak suretiyle, maârif müdürü vasıtasıyla nezarete bildirdi³⁹ Okul müdürleri, yetki ve sorumluluklarına rağmen, sultânîlere tam anlamıyla hâkim alamamışlardır. İzin, terfi, itiraz, şikâyet gibi öncelikle okulun dâhili işlerinden olan meselelerin çözümü için, müdürlerin değil de öğretmenlerin bizzat Maârif Nezaretine müracaat etmesi bunun bir göstergesidir⁴⁰.

Müdür-i sâni, okul müdürünün tüm işlerinde ona yardımcı olmakla ve okulda olmadığı zamanlarda ona vekâlet etmekle yükümlüdür. Bunun yanında, sınıf defterlerini kontrol etmek, öğrencilerin ödül ve caza pusulalarını hazırlamak, öğrencilerin devamsızlık takiplerini yapmak, okul personelinin mesaisini kontrol etmek gibi çeşitli özel görevleri de bulunmaktadır⁴¹. Aslında, dönemin Maârif Nazırı Emrullah Efendi, sultanilere Avrupa'dan müdür-i sâni'ler getirmeyi planlamışsa da bunu gerçekleştirememiştir⁴².

Hesap memurunun temel görevi okulun satın alma işlerini gerçekleştirmektir. Kâtip, okulun tüm resmi yazışmalarını hazırlamak ve bunları dosyalayıp saklamakla görevlidir. Ayrıca hesap memuru bulunmayan okullarda onun görevleri de kâtime aittir. Başmubassır, mubassırların amiri konumunda olup, onların mesailerini takip etmekle görevlidir. Başmubassır genel olarak öğrencilerin hal ve hareketlerini dikkate alarak onların kaynaşmalarına, öğrenciler arasında nefret oluşmamasına, ağız kavgalarının çıkmamasına dikkat etmekle yükümlüdür. Başmubassır olmayan yerlerde onun görevleri müdür-i sâni tarafından yürütülür. Mubassırlar idâdî mezunlarından ve hiç olmazsa ibtidai bitirmiş olanlardan seçilmek suretiyle atanmaktadırlar. Mubassırlar genel olarak öğrencilerin okul içerisindeki düzen ve disiplininden sorumludur. Teneffüs ve müzakere zamanlarında öğrencilere nezaret etmek, öğrenci yoklamalarını yapmak mubassırların görevleri arasındadır. Yatılı sultânîlerde, mubassırlar 24 saat okulda durmak zorundadır. Mubassırlara müdür tarafından, belirlenen sıraya göre, haftada bir gün, günün ders bitiminden sonra 24 saat izin verilir. Cuma ve tatil günleri için ayrı bir izin listesi hazırlanırdı. Satın alınan erzak ve eşyayı teslim alıp muhafaza etmekle ambar ve depo memuru görevlidir. Okulun imamı beş vakit okulda bulunarak namaz kıldırarak görevlidir⁴³.

Sultânîlerin öğretim kadrosu ibtidâi ve tâlî kısım muallimleri, muallimin-i mahsusa ve müdlerden oluşmaktaydı. Muallimin-i mahsusa yalnızca uzman oldukları dersi vermekle görevliydi. Diğer muallimler ve müdler ise

³⁹Talimatname 1329, madde: 22, 23.

⁴⁰Ergin 1942, s.1200.

⁴¹Talimatname 1329, madde: 26.

⁴²"Lise Teşkilatı", Tanin, 28 Teşrin-i Sâni 1910.

⁴³Talimatname 1329, madde: 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36.

talimatname ile belirlenen idari görevleri de yapmakla mükelleftiler. Mazeretsiz olarak derse girmeyen öğretmenlere çeşitli cezalar uygulanmaktaydı ve keyfiyetin tekrarı halinde ceza giderek artıyordu. Muallimin-i mahsusa dışındaki muallimler nezaretin izni olmaksızın okul dışından bir görev alamazlardı. Okul haricinde bir görev aldığı tespit edilen öğretmenlere, okul müdürü tarafından, okul dışında almış oldukları işi bırakmaları teklif edilirdi. On beş gün sonunda dışarıda alınan iş bırakılmamışsa, maârif müdürünün de onayıyla, öğretmen istifa etmiş sayılırdı. Öğretmenler Ağustos ayının yirmi beşinde okulda olmak zorundaydılar. Eylül başlangıcında gelmeyen öğretmenin yerine yarı maaşla bir vekil tayin edilirdi ve bu şekilde dersler aksatılmazdı. Tabip raporuyla tespit edilmiş sağlık problemleri müstesna, Teşrin-i Evvel⁴⁴ başlangıcında görevine başlamamış öğretmen istifa etmiş sayılır, yerine yenisi atanırdı⁴⁵.

Sultânî öğretmenleri üç derece üzerine sınıflandırılmıştır. Birinci sınıf öğretmenler âlî mekteplerden mezun olmuş veya o mekteplerdeki derslerini tamamlamış olanlardan, gerektiğinde, sınav yapılmak suretiyle atanacaktı. İkinci sınıf öğretmenler ibtidâî sınıflarının öğretmenleriydi. Birinci sınıf öğretmenlerin maaşları 1.500 veya 2.000 kuruş, ikinci sınıf öğretmenlerin maaşları 1.000 kuruş, üçüncü sınıf öğretmenlerin ve müdirlere maaşları 500 kuruş olarak belirlenmiştir. Birinci sınıf öğretmenlerden Ulûm-ı Riyaziye, Ulûm-ı Tabîiyye, Ulûm-ı Medeniyye, Ulûm-ı Kanuniyye, Ulûm-ı Ahlakiyye, Hikmet-i Tabîiyye, Felsefe, Edebiyyat-ı Türkiye ve Tarih öğretmenlerinin maaşları 2.000 kuruş; Ulûm-ı Diniyye, Arabî ve Fransızca öğretmenlerinin maaşları 1.500 kuruştur. İkinci sınıf öğretmenler, Riyaziye, Türkçe, Fransızca, Coğrafya, İngilizce ve Almanca öğretmenlerinden oluşmaktaydı. Farişî, Jimnastik, Hatt ve Resim öğretmenleri ise üçüncü sınıf öğretmenlerdi⁴⁶. Yukarıda görüldüğü gibi aynı branşta olmasına rağmen farklı sınıflarda olan öğretmenlerde bulunmaktaydı.

Yeni sultânîlerin öğretmen ihtiyacının, çeşitli vasıflara sahip öğretmenlerden seçilerek karşılanması planlanmıştı. Bu doğrultuda Sultânîlere seçilecek Edebiyat öğretmenlerinin sınav programı 1910 yılı eylül ayında yapılmış ve program uygulanmak üzere vilayetlere bildirilmişti⁴⁷. Riyaziyyat ve Tabiiyyat öğretmenleri seçim sınavları ise 20 Ekim 1910 tarihinden sonra yapılabildi⁴⁸. Ancak sonraki tarihlerde öğretmenlerin sınavla seçilmesi

⁴⁴Rûmî Takvim'in sekizinci ayı, Miladi aylardan Ekim ayı ile aynı zaman.

⁴⁵Talimatname 1329, madde: 44, 45, 46, 48, 49.

⁴⁶Talimat 1326, 5, 6.

⁴⁷BOA, *MF. MKT*, 1160/27.

⁴⁸Lise Teşkilatı, *Tanin*, 28 Teşrin-i Sâni 1910.

II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultâniler

uygulamasından vazgeçilmiş ve eski yedi senelik idâdî öğretmenleri doğrudan sultânîlere öğretmen olarak alınmışlardır⁴⁹.

1913–1914 (R.1329–1330) ders yılı istatistik verilerine göre sultânîlerdeki öğretmen sayısı ve o öğretmenlerin mezun oldukları okullar Tablo 3'teki gibidir⁵⁰.

Tablo 3.

Sultânî Öğretmenlerinin sayısı ve Mezun Oldukları Okullar.

Öğretmenin Mezun Olduğu Okul		Sayı	% (Yaklaşık)
Dârülfünûn	Ulûm-ı Şeri'yye	21	
	Ulûm-ı Edebiye	33	
	Riyaziye	21	
	Tabii'yyat	10	17.4
	Hukuk	22	
	Tıp Fakültesi	8	
	Eczacı Mektebi	7	
Mekteb-i Harbiye		24	3.4
Mekteb-i Mülkiye		34	4.8
Sanayi-i Nefise		9	1.3
Halkalı Ziraat Mektebi		6	0.8
Darümuallimîn	Fünûn Şubesi	42	
	Edebiyat Şubesi	9	7.3
Darümuallimîn-i İbtidaiye		121	17
Dersten Mezun		37	5
Mekteb-i Sultânî ve İdâdî		122	17
Yabancı Okul		58	8
Özel Okul		15	2
Özel Eğitim Almış		10	1.4
Çeşitli Okullardan		91	13
Toplam		700	

⁴⁹Ayas 1948, s.227.

⁵⁰İhsaiyat Mecmuası 1336, 45, 46. Kaynak olarak kullanılan istatistikte verilen tabloda, tüm sultânîlerin her biri için ayrı satıra yer verilmiştir. Her bir satırın sonunda da ilgili sultânîde toplam kaç öğretmen olduğu yazılmıştır. Ancak tüm sultânîlerin öğretmen sayıları ile öğretmenlerin mezun oldukları okullara göre toplamları birbirini tutmamaktadır. İstatistikteki tabloda her bir sultânîdeki öğretmen sayısı toplamlarının toplamı 721 olarak verilmişken, öğretmenlerin mezun oldukları okullara göre toplamları 700'dür. Ayrıca, Erzurum, Bitlis, Basra, San'a ve Van sultânîleri İstatistikteki tablolarda yer almamaktadır.

Sultânîlerde çeşitli görevler için komisyonlar da kurulmaktaydı. Bu komisyonlar, Meclis-i Muallimin (Öğretmenler Kurulu), İnzibat Meclisi (Disiplin Komisyonu) ve Mübayaa (Satın Alma) Komisyonu'dur. Öğretmenler Kurulu'nun görevi, her öğretmenin bir ay boyunca derslerde ele almış olduğu konuları, öğretim yöntemlerini, inceleyerek gerekli taltifleri ve uyarıları yapmaktı. Disiplin Komisyonu okul müdürünün başkanlığında, ikinci müdür, tabip ve beş öğretmenden oluşur ve on beş günde bir toplanırdı. Komisyon, gerekli olduğunda on beş gün beklemeksizin de toplanabilirdi. Komisyonun görevi, on beş gün zarfında verilen izinsizlik cezalarını gözden geçirmek ve şayet verilen cezalarda aşırıya kaçılmışsa, müdüriyet vasıtasıyla gerekli uyarıları yapmaktır. Ayrıca okuldaki vukuatla ilgili, okul müdürü tarafından gönderilen evrakı inceleyip karar vermek de komisyonun görevleri arasındadır. Satın Alma Komisyonu maârif müdürü, olmayan yerlerde okul müdürü başkanlığında, okul müdürü, ikinci müdür, başmubassır, tabip ve öğretmenler kurulunca seçilmiş iki öğretmenden oluşurdu. Komisyonun görevi okulun satın alma işlerini gerçekleştirmektir⁵¹.

2. Sultânîlerde Ödüller ve Cezalar

Sultânîlerde, derslerine çalışan, ahlâklı, iyi hal ve hareketler sergileyen öğrencilere *Aferin*, *Tahsin*, *İmtiyaz* ismiyle üç çeşit ödül belgesi verilirdi. Bir *Tahsin* belgesi dört, bir *İmtiyaz* belgesi sekiz *Aferin* belgesine eşdeğerti. Yılsonunda okul idaresine elli *Aferin* belgesi verene uygun bir ödül verilirdi. Ayrıca bu belgeler çeşitli cezaları affettirmek için de kullanılabilmekteydi.

Sultânîlerde öğrenciler için altı çeşit ceza bulunmaktaydı. Bunlar, *Tenbih*, *Tevbih*, *İzinsizlik*, *Tekdir*, *İhrac-ı Muvakkat* (*Geçici Uzaklaştırma*), ve *İhrac-ı Kati* (*Okuldan Atılma*) cezalarıydı⁵².

3. Sultânîlerde Sınavlar

Sultânîlerde yıl boyunca her dersten üç sınav yapılırdı. Bu sınavlardan ilk ikisi yazılı, üçüncüsü ise sözlüydü. İlk sınav okullar açıldıktan üç ay, ikinci sınav altı ay, sözlü sınav ise dokuz ay sonra yapılırdı. Yazılı sınavların bir hafta içerisinde tamamlanması zorunluydu. Yazılı sınavlar nedeniyle derslere ara verilmezdi. Sözlü sınavlara ders döneminin bitiminden beş gün sonra başlanır ve sınavlar dört hafta içerisinde tamamlanırdı. Sınıf geçebilmek için her dersin sözlü sınavından en az üç alınması ve yapılan üç sınavın ortalamasının en az beş

⁵¹Talimatname 1329, madde: 50, 51, 52, 53, 54, 59, 60.

⁵²Talimatname 1329, madde: 67.

II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultânîler

olması gerekmektedir. Yazılı sınavlara, mazeret ne olursa olsun, giremeyenler sıfır almış kabul edilirdi. Sözlü sınava, hastalık nedeniyle giremeyenler ağustos ayının yirmi beşinden eylül ayının onuna kadar sınava alınırldı. Bu sürede sınavlara girmeyenler, mazeret kabul edilmeksizin sıfır almış kabul edilirdi. Ders yılının 1/3'ünden fazla devamsızlık yapan öğrenci, mazeretine bakılmaksızın, sözlü sınava alınmaz ve sınıfta bırakılırdı⁵³.

4. Sultânîlerde Tatiller

Sultânîlerde eylül ayının ilk günü derslere başlanır ve dersler, sözlü sınav süresi hariç, dokuz ay sürerdi. Sultânîler cuma günleri, bayram günleri, Hz. Peygamberin (Hz. Muhammed) doğum günü, padişahın doğum ve tahta çıkış günleri tatildi. Bunun yanında Hıristiyan öğrencilere Büyük ve Küçük Paskalyalarda ikişer, yılbaşında bir gün izin verilirdi. Musevi öğrencilere de dini bayramları için yılda beş gün izin verilirdi. Ayrıca Hıristiyan öğrencilere pazar, Musevi öğrencilere cumartesi günleri, ikinci derse yetişmeleri şartıyla, ibadethanelerine gitmelerine izin verilebilmekteydi⁵⁴.

5. Sultânî Dersleri

Emrullah Efendi nazırlığının ilk günlerinde, açmayı planladığı sultanilerde Fransızca öğretimine önem vereceğini ve bazı dersleri Fransızca okutacağını beyan etmiştir⁵⁵. 12 idâdînin sultânîye çevrilmesi ile hazırlanan talimatnamede, üçer yıllık iki devreden oluşan okullar için ayrıntılı bir ders programı hazırlanmıştır⁵⁶. Ancak bir yıl sonra sultânîler için yeni bir Talimatname hazırlanınca ve öğretim süresi değişince programlar da değişmek sorunda kaldı. Yeni Talimatname'ye göre sultânîlerin ibtidâî kısmında okutulacak dersler şunlardı. Kur'ân-ı Kerîm ve Malumat-ı Diniyye, Lisan-ı Osmanî ve Hatt, Hesap ve Hendese (Geometri), Coğrafya ve Tarih, Dürûs-i Eşya, Malumat-ı Tabiiyye, Sıhhiyye, Ahlakıyye ve Medeniyye, El işleri ve Resim, Gına (Müzik) ve Terbiye-i Bedeniyye. Tâlî kısımda okutulacak dersler de şöyleydi. Ulûm-ı Diniyye, Mantık ve Felsefe, Lisan-ı Osmanî ve Edebiyyat-ı Osmanî, Lisan-ı Arabî ve Farisî, Tarih ve Coğrafya, Ulûm-ı Tabiiyye [hayvanat, nebatat, mâdeniyyat, ilm-ül arz, Hikmet (Fizik) ve Kimya], Ulûm-ı Riyaziye [Hesap, Hendese, Cebir, Müsellesat (Trigonometri), Kozmografya, Mihanik], Usul-i Defteri, Lisan-ı Ecnebi [Fransızca, Almanca, İngilizce], Hıfzıssıhha,

⁵³Talimatname 1329, madde: 76, 78, 81, 82, 84, 86.

⁵⁴Talimatname 1329, madde: 110, 116.

⁵⁵"Lise Teşkilatı", *Tanin*, 28 Teşrin-i Sâni 1910.

⁵⁶Talimat 1326, 7, 8.

Resim ve Resim Hattı, Terbiye-i Bedeniyye ve Gına⁵⁷. Talimatnamede derslerin hangi sınıflarda, haftada kaçar saat okutulacağı belirtilmemiştir. Hasan Ali Yücel, 1913 yılı sultânî ders cetvelini şu şekilde vermektedir.

Tablo 4.

1913 Yılı Sultânî Mekteplerinin Tali Sınıflar Birinci Devre Ders Cetveli⁵⁸

Sultânî Ders Cetveli
Sınıf-ı Taliye Birinci Devre

Dersler	Altıncı Sınıf	Yedinci Sınıf	Sekizinci Sınıf	Dokuzuncu Sınıf
Ulûm-ı Diniyye	1	1	2	2
Lisan-ı Osmanî	5	5	4	4
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1
Malûmat-ı Tabiiyye ve Sıhhiyye	2	2	-	1
Hikmet-i Tabiiyye	-	-	2	2
Kimya	-	-	1	1
Hesap ve Cebir	2	2	2	2
Usul-i Defteri	-	-	-	1
Hendese	2	2	2	2
Resim ve Resim Hattı	2	2	2	2
Arabî	5	5	4	3
Farisî	-	-	1	1
Lisan-ı Ecnebi(Fran., İng., Alm.)	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniyye	2	2	2	2
Gına (Müzik)	1	1	1	-
Toplam	30	30	30	30

⁵⁷Talimatname 1329, 3, 4.

⁵⁸Yücel 1938, s.157.

II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultânîler

Tablo 5.
1913 Yılı Sultânî Mekteplerinin Tali Sınıflar İkinci Devre Ders Cetveli⁵⁹

Dersler	Sultânî Ders Cetveli					
	Sınıf-1 Taliye İkinci Devre					
	Onuncu Sınıf		Onbirinci Sınıf		Onikinci Sınıf	
	Fünûn	Edebiyat	Fünûn	Edebiyat	Fünûn	Edebiyat
Ulûm-ı Diniyye	2	2	2	2	1	1
Lisan-ı Osmanî	4	4	3	3	3	5
Tarih	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1	1	1
Hayvanat	-	-	1	1		
Nebatat	-	-	-	-	2	2
İlm-ül Arz	-	-	-	-		
Hıfzıssıhha	-	-	-	-	1	1
Hikmet-i Tabiiyye	2	2	2	2	2	-
Kimya	2	2	2	2	2	-
Cebir ve Hesab-ı Nazarî	3	3	2	1	2	-
Müsellesat-ı Müsteviye	-	-	2	1	-	-
Hendese	3	1	2	-	-	-
Kozmografya	-	-	-	-	2	2
Mihanik	-	-	-	-	2	-
Mantık ve Felsefe	-	-	1	1	1	2
Resim ve Resim Hattı	2	1	1	1	1	1
Arabî	-	4	-	4	-	4
Farisî	-	1	-	1	-	2
Lisan-ı Ecnebi	5	5	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniyye	2	2	2	2	2	2
Toplam	30	30	30	30	30	30

Tablolar incelendiğinde, Talimatname'de Sultânîler için planlanan dersler ile tablolarda verilen derslerin örtüştüğü anlaşılmaktadır. Yalnız, Talimatname'de Edabiyat-ı Osmanî dersi ifade edilmiş olmasına rağmen bu ders tablolarda yer almamaktadır.

Sultânî dersleri cumhuriyet sonrası lise derslerinin de temellerini oluşturmaktadır. Lise programından, Sultânî dersleri arasında bulunan Ulûm-ı Diniyye, Hıfzıssıhha, Usul-i Defteri, Resim, Gıma ve Terbiye-i Bedeniyye dersleri kaldırılmış, Lisan-ı Osmanî ve Edebiyat-ı Osmanî derslerinin yerini

⁵⁹Yücel 1938, s.158.

Türkçe ve Edebiyat dersleri almıştır. Tarih, Coğrafya, Tabîiyye, Fizik, Kimya, Hendese, Arabî, Farişî, Felsefe, Mihanik, Kozmografya, Müsellesat ve yabancı dil dersleri aynen korunmuştur⁶⁰.

Sonuç

Sultânîler, Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile ortaöğretim kurumlarının ikinci kademesi olarak planlanmış ancak Tanzimat ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde açılmamıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde ortaöğretimin ikinci kademesini sultânîler yerine yedi senelik idâdîler oluşturmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kademeli olarak yedi senelik idâdîlerin sultânî şekline dönüştürülmesi kararlaştırılmış ve bu karar uygulanmıştır. Bu değişim kapsamında, II. Meşrutiyet'ten sonra sultânî ismini alan ortaöğretim kurumlarının dersleri, süresi, yapısı, idari ve öğretim kadrosu, öğretmen seçimi gibi birçok konu ele alınmış ve karara bağlanmıştır. Ancak, Osmanlı ortaöğretimi için tasarlanan ve uygulamaya konulan yeni yapılanmada başarıya ulaşılamamıştır. Bu başarısızlıkta Trablusgarb, Balkan ve I. Dünya savaşlarının etkili olduğu muhakkaktır. Sultânîler, gerek nitelik ve gerekse nicelik olara, idâdîler üzerinde, büyük bir gelişme gösterememişlerse de mevcut yapılarıyla, cumhuriyet sonrası ortaöğretim kurumlarının temelini oluşturmuşlardır.

⁶⁰Yücel 1938, s.171.

KAYNAKÇA

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı (DH. İD), 190/4; 190/65;

Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliyye ve Vilâyât Müdürlüğü (DH. UMVM), 32/29.

İrade-i Dâhiliye (İ. DH), 677/47203; 695/48599.

Maârif Nezareti Mektûbî Kalemi (MF. MKT), 1160/27; 1223/45; 325/75.

Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y. A. RES), 21/27.

B. Salnameler

Salname-i Vilayet-i Beyrut, R.1310 (H.1311/1312).

Salname-i Vilayet-i Girit (1310), Girit, 1310.

C. Diğer Resmi Yayınlar

Nizâmname 1286 Maârif-i Umumiye Nizâmnamesi, Matbaa-i Amire, 1286.

Düstur, Tertip 1, Zeyl 3, ss. 169-177.

Dersaadet ve Vilayatta Kâin Mekâtib-i Resmîye ve Hususiyeye ve Dersaadet'te Bulunan Medâris-i İslâmiye ile Kütüphanelere Dair İstatistik Mecmuasıdır, Matbaa-i Amire 1327.

1329–1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuasıdır, Haritalı Olarak İkinci Defa Neşredilmiştir, Matbaa-i Amire 1336.

Liselerin Tanzim ve İdârelerine ve Tedrisatına Mûteallik Talimat [Liselerin...1326], İstanbul, 1326.

Mekâtib-i Sultânîye Talimatnamesi [Bundan sonra Talimatname], İstanbul, 1329.

D. Gazeteler

“Lise Teşkilatı”, *Tanin*, 28 Teşrîn-i Sâni 1910; *Tanin*, 23 Teşrin-i Sâni 1910.

“Maarif Nazırımızla Mülakat”, *İkdam*, 9 Temmuz 1914 (R. 26. IV. 1330)

“Anadolu Mekâtib-i İdâdiyesi”, *Tercüman-i Hakikat*, 17 Nisan 1913.

E. Telif Eserler

- Ayas 1948 Nevzad Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Demirel 2002 Muammer Demirel, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler*, XV, Ankara.
- Engin 2003 Vahdettin Engin, *Mekteb-i Sultânî*, İstanbul.
- Ergin 1942 Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 4, İstanbul.
- Ergün 1996 Mustafa Ergün, *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ankara.
- Fortna 2005 Benjamin C. Fortna, *Mekteb-i Hümayûn Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim*, Çeviren: Pelin Siral, İstanbul.
- Hüseyin Cahid 1910 Hüseyin Cahid, “Maârifin Derdi”, *Tanin*, 23 Teşrin-i Sâni.
- Kodaman 1991 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara.
- Mahmud Cevad Mahmud Cevad İbn'üş Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Yayına hazırlayanlar: M. Ergün, T. Duman, S. Arıbaş, H. H. Dilaver, Ankara.
- Sâtî' 1334 Sâtî', “Meşrûtiyetten Sonra Maarif Tarihi”, *Muallim*, II/19, (İstanbul).
- Sungu 1941 İhsan Sungu, “Mekteb-i Maarif-i Adliyenin Tesisi”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, 1/3.
- Şişman 1989 Adnan Şişman, *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları 1868-1871*, İstanbul.
- Tekeli ve İlkin 1999 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara.
- Unat 1964 Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara.
- Zürcher 1995 Erih Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul.
- Yücel 1938. Hasan Ali Yücel, *Türkiyede Orta Öğretim*, İstanbul.